

FORUM ZA ETNIČKE ODNOSE – FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO

ZAVRŠNI PRIKAZ MONITORINGA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA O KOSOVU

Beograd, 25. maj 2018.

SADRŽAJ

Rezime

Napomena

Tok i opšti dometi unutrašnjeg dijaloga

Ostvarenost ciljeva unutrašnjeg dijaloga

Opcije budućih odnosa Srbije i Kosova

Zaključne ocene

REZIME

U toku maja 2018. godine, posle jedanaest meseci, na neformalan način, kao što je i iniciran, završio se unutrašnji dijalog. Moguće je da je to bio deo plana samog inicijatora dijaloga, predsednika Srbije. Ali, ima argumenata da se zaključi da je došlo do urušavanja unutrašnjeg dijaloga. Naime, kao da iza Inicijative nije bilo jasne strategija koja bi omogućila istinski dijalog i podstakla stvaranje društvenog konsenzusa po pitanju Kosova.

Praksa je potvrdila da je u prva četiri izveštajna perioda, relativno uspešno ostvarivana dobro organizovana taktička zamisao. Ostaje da se odgovori na pitanje da li je to bila zamisao o etničkom razgraničenju ili „normalizacije sa razgraničenjem“. Zabeleženo je odsustvo uspešne politiko – propagandne aktivnosti podrške unutrašnjem dijalogu. Stvorio se utisak da nije postao plan „B“ za političku zamisao koja je do tada ostvarivana.

Od 16.januara 2018. godine, kada je ubijen Oliver Ivanović, postala je uočljiva nestabilnostpolitičko– bezbednosnogokviraunutrašnjegdijaloga a ppolitičko – bezbednosna krizakulminira 26. marta 2018. godine, kada je u Kosovskoj Mitrovici uz prekomernu upotrebu sile uhapšen direktor kancelarija Marko Đurić. Ovaj događaj je aktivirao novu energiju destabilizacije situacije na Kosovu i povećao rizik po miroljubivo upravljanje odnosima Srba i Albanaca, Srbije i Kosova.Odtada pa sve do kraja monitoring, dešavaju se bezbednosni incidenti, intenziviraju se političko – bezbednosno marketinške aktivnosti vlasti Srbije a u javnosti zaoštava etno – nacionalističkog narativ. Time se povećavao rizik po lokalnu i regionalnu stabilnost. U takvim okolnostima došlo je do zamiranja institucionalizovanog unutrašnjeg dijaloga i, sledstveno tome, do urušavanja ukupnog nutrašnjeg dijaloga. Istovremeno, nametnuo je pitanje: Može li destabilizovana srpska zajednica na Severu da izdrži pritisak? Ili će se to pretvoriti u pojačano iseljavanje Srba, pre svega sa Severa?

Briselski dijalog je u zastoju i na raskrsnici jer zahtevi Srbije u vezi sa Zajednicom srpskih opština, mogu ići u nekoliko pravaca a kako je najava jednostranog uspostavljanja Zajednice srpskih opština sredstvo u političkoj borbi ono se može usmeriti i u pravcu takozvane

„normalizacije sa razgraničenje“. Ova pak bi promenila samu prirodu Briselskog dijaloga posebno njegovu odrednicu kako statusno neutralnih pregovora.

NAPOMENA

Od 24. jula 2017. do 20. maja 2018. godine Forum za etničke odnose (daljem tekstu: Forum) je objavio pet izveštaja o monitoringu unutrašnjeg dijaloga kao rezultat projekta „Monitoring i izveštavanje o unutrašnjem dijalogu o Kosovu“, koji je podržala Fondacija za otvoreno društvo.

„Završni prikaz osnovnih dostignuća unutrašnjeg dijaloga“ je sačinjen na osnovu analize nalaza svih pet izveštaja o monitoringu.

Unutrašnji dijalog je do sada vođen na dva načina:

S obzirom na to da je inicijativa predsednika Srbije Aleksandra Vučića (u daljem tekstu: inicijativa), iako pokretna na neformalan način (autorskim tekstom u listu Blic: *Zašto nam je potreban unutrašnji dijalog o Kosovu*), izazvala reakcije ne samo kroz aktivnosti institucija odnosno vlasti, već i drugih aktera javnog života, ona se posmatra kroz dva segmenta: *prvi* segment čini institucionalizovani unutrašnji dijalog, gde spadaju okrugli stolovi u organizaciji i suorganizaciji Radne grupe za pružanje podrške vođenju unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, koju je formirala Vlada Republike Srbije (u daljem tekstu: Radana grupa), a *drugi* segment čini van institucionalni unutrašnji dijalog, u koji spadaju najrazovnisnije rasprave, grupni i pojedinačni prilozi političkih stranaka, organizacija građanskog društva, stručnjaka i stvaralaca javnog mnjenja i drugih aktera javnog života, a pre svega pripadnika srpske zajednice koji žive na Kosovu i jugu Srbije.

Ova dva načina unutrašnjeg dijaloga odvijala su se paralelno i često bez međusobnog uticaja i povezanosti.

Svestrana ocena sadržaja i dometa iznetih predloga i načina na koji je upriličen unutrašnji dijalog, kao i preispitivanje da li je prilika koja je stvorena inicijativom delotvorno iskorišćena biće moguća tek posle sagledavanja osnovnog/glavnog rezultata, a to je predlog ili politička platforma za rešavanje pitanja Kosova, koju bi trebalo da, uvažavajući i rezultate unutrašnjeg dijaloga, izradi inicijator dijaloga. Stoga ova analiza predstavlja evidentiranje, analiziranje i ocenivanje osnovnih dometa unutrašnjeg dijaloga.

TOK I OPŠTI DOMETI UNUTRAŠNJEG DIJALOGA

Objavljivanje inicijative je dočekano sa velikim očekivanjima ali i brojnim sumnjama i pitanjima koja su se ticala pre svega (ne)poverenja u političke namere inicijatora i nepostojanja uslova za slobodan dijalog u Srbiji, te i za dijalog o i na Kosovu.

U toku unutrašnjeg dijaloga, a u njegovom institucionalizovanom delu, održano je dvadeset devet okruglih stolova, vođene su brojne propagandno-marketinške, kao i političke i diplomatske aktivnosti vlasti Srbije. Van institucionalizovani dijalog je od samog početka bio življi, odnosno uključivao je veliki broj aktera koji je pokrenuo najraznovrsnije inicijative i dao mnoge predloge. Deo aktivnosti organizacija građanskog društva podržala je Fondacija za otvoreno društvo.

U periodu koji započinjene 16. januara 2018. godine, političkim ubistvom istaknutog srpskog vođe sa Kosova Olivera Ivanovića, unutrašnji dijalog se odvija u promenljivim bezbednosno-političkim okolnostima, a dolazi i do povremenog i privremenog zastoja institucionalizovanog dijaloga, ali i do pojačanog dejstva međunarodnih aktera.

U opštoj oceni unutrašnjeg dijaloga, moguće je poći od stava da je inicijativa „svakako bio plemenit i jedinstven politički gest“, kako je to definisala dr Jadranka Jelinčić, izvršna direktorka Fondacije za otvoreno društvo.

Jedna od vidnih posledica unutrašnjeg dijaloga je da je došlo do pojačanog interesovanja za rešavanje pitanja Kosova, te i da se većina aktera homogenizovala oko etno- nacionalističkog pristupa pitanju Kosova. To je stoga što je i tema Kosova zbog njenog značaja za izgradnju nacionalnog identiteta srpske nacije i emocionalnog i političkog naboja koji nosi, povod za etno-nacionalističku mobilizaciju. Ali to je u najvećoj meri rezultat institucionalizovanog dijaloga i propagandno-marketinških i političkih aktivnosti Radne grupe i vlasti Srbije. U ovom korpusu su se, zbog svoje ideološko-političke određenosti našli i mnogi opozicioni i van institucionalni akteri. S obzirom na to da je za ovu vrstu snažnog ideološko-političkog opredeljenja karakteristično zagovaranje rešenja koja slede ideologiju i njoj često podređuju realnost, unutrašnji dijalog je dospao u senku propagandno-marketinških manipulacija.

U reagovanju političkih stranaka na inicijativu, uočljiva je podela na dve grupe. Prvu grupu čine političke stranke iz vladajuće koalicije koje sve podržavaju inicijativu i koje su spremne da izlože svoje stavove. Međutim, iako sve članice vladajuće koalicije podržavaju inicijativu, one imaju različite politike i, samim tim, različite i često suprotstavljene stavove. To je samo po sebi predstavljalo politički rizik za unutrašnji dijalog, a time i rizik za postizanje ključnog cilja inicijative – sveopšteg konsenzusa. Drugu grupu čine opozicione političke stranke, pokreti i udruženja. Ova grupa se deli na one koji su u potpunosti odbacili inicijativu i unutrašnji dijalog (SRS, DSS, Dveri) i one koji osporavaju inicijativu, ali ipak učestvuju ili bi učestvovali u

unutrašnjem dijalogu.¹ Dva su kriterijuma u osnovi ovog grupisanja. Prvi i najvažniji kriterijum predstavljaju razlike u ideologiji i politikama. Jednu podgrupu čine stranke snažne etno - nacionalističke i desničarske orijentacije, a drugu podgrupu čine sledbenici liberalno-demokratske ideologije i politike. Drugi kriterijum je (ne)slaganje oko budućnosti Srbije, odnosno (ne)prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i odnos prema Rusiji i Zapadu.²

Što se tiče organizacija građanskog društva, grupa nevladinih organizacija i drugih aktera je uglavnom podržala unutrašnji dijalog i nastavak briselskog dijaloga, odnosno procesa normalizacije odnosa Srbije i Kosova. Međutim, brojni akteri građanskog društva razvili su uverenje da unutrašnji dijalog predstavlja uvod u ozvaničenje „izdaje“ Kosova.³

Kada je reč o Srbima sa Kosova, jedan deo njih ne veruje u inicijativu, dok je drugi deo, predvođen Srpskom listom, bezrezervno podržao inicijativu.⁴ Srpska lista, kao stranka u Vladi Kosova, neposredno povezana sa SNS-om i vlastima u Beogradu, ima najveći uticaj među Srbima na Kosovu.⁵

S obzirom, prvo, na ambivalentnu poruku sadržanu u početnom tekstu inicijatora dijaloga, drugo, na stavove građana i, treće, na stavove iznete tokom unutrašnjeg dijaloga, može se zaključiti da je njegov sadržaj bio veran izraz raspoloženja ogromnog broja građana Srbije,⁶ kao i da je u ovakvim okolnostima nerealno očekivati postizanje opšte društvenog konsenzusa po pitanju Kosova. Zapravo, moglo bi se tvrditi da je, u svom većinskom delu, unutrašnji dijalog protekao bez novih rešenja, bez razrade predloženih rešenja, bez suočavanja sa stvarnošću, bez inkluzivnosti i tolerancije, bez odnosa uvažavanja albanske strane, bez demitologizacije teme Kosova, bez nedvosmislene podrške miroljubivom rešenju, a uz povremeno zagovaranje vojno-policijskih i ratnih rešenja, bez funkcionalnih rešenja za zaštitu srpske zajednice južno od Ibra, bez efektivnog vezivanja rešenja kosovskog problema za evro integracije, i bez obaveštavanja građana o planovima, ciljevima i Briselskom sporazumu.

Stoga, domete unutrašnjeg dijaloga, ako ih je uopšte bilo, treba tražiti negde drugde, a ne u oblasti zbog koje je pokrenut.

OSTVARENOST CILJEVA UNUTRAŠNJEG DIJALOGA

¹Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 18, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

²Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 18, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

³Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 19, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

⁴Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 26, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

⁵Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 27, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

Osnovni ciljevi unutrašnjeg dijaloga su rekonstruisani iz samog teksta inicijative i glase:

1. široki unutrašnji konsenzus, koji bi trebalo da uključi što širi krug društvenih aktera;
2. suočavanje sa realnošću i prevladavanje mitologije o Kosovu;
3. trajno rešenje i/ili rešenje koje bi bilo održivo i u budućnosti,
4. miroljubivo rešavanje problema,
5. ostvarivanje ključnih „naših“ (odnosno Srbije i srpske zajednice) interesa i „otvaranje vrata“ Evropske unije (EU).

Kad je reč o postavljenim ciljevima može se uočiti da nijedan od njih nije u potpunost ostvaren, neki od ciljeva postavljenih inicijativom su delimično ostvareni, a neki uopšte nisu ostvareni.

1. Široki unutrašnji konsenzus, uključivanje u dijalog

Prvi i najviše istican cilj – sveobuhvatnost izjašnjavanja koja vodi do opšteg konsenzusa, tek je delimično ostvaren. Naime, ostvorena je relativna brojnost i raznolikost aktera unutrašnjeg dijaloga, ali nije moguće govoriti o masovnoj i intenzivnoj javnoj debati. Što se tiče mogućnosti postizanja društvene saglasnosti, odnosno konsenzusa, ona je vremenom bila sve manja. Rezultat je da su se političke stranke i drugi akteri, kao i javnost, delili i grupisali prema razlikama u ideologiji i politikama. Jednu grupu čine akteri snažne etno - nacionalističke i desničarske orijentacije, a drugu grupu čine sledbenici liberalno-demokratske ideologije i politike. Drugi kriterijum (ne)slaganja je opredeljenje prema budućnosti Srbije, odnosno (ne)prihvatanje članstva Srbije u EU, uključujući i odnos prema Rusiji i Zapadu (SAD i EU).

Na okruglim stolovima u okviru institucionalizovanog dijaloga, kao i pri izjašnjavanju predstavnika vladajuće koalicije, deklarativno je podržana inicijativa kao poziv na otvaranje unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, ali nisu zagovarali rešenja koja bi mogla da dovedu do konsenzusa. Pre svega nije podržano zvanično opredeljivanje predsednika i Vlade Srbije za „evropsku budućnost“.

Inicijativa nije podržana od opozicionih stranaka i javnosti, sa izuzetkom LDP koja smatra da je „Kosovo uzrok naših problema“ i „zato insistira na dijalogu“.

Organizacije i mnogi aktivisti građanskog društva su, u osnovi, pozitivno reagovali na inicijativu predsednika da se počne sa unutrašnjim dijalogom.

Ono što privlači pažnju jeste činjenica da Radna grupa nije organizovala nikakav sastanak s članovima SANU i SPC.

Iako je unutrašnji dijalog okupio veliki broj aktera, nije bio u potpunosti inkluzivan, pre svega jer se odvijao u kontrolisanim uslovima, niti je postignut konsenzus. Visok stepen saglasnosti postignut je oko stava da ne treba priznati Kosovo kao državu i oko potrebe da se uspostavi Zajednica srpskih opština.

Jedan od činilaca koji je uticao da unutrašnji dijalog ne bude ni inkluzivan a ni tolerantan, bila je propagandno-politička kampanja pojedinih političkih aktera, pre svega iz same Vlade, ali i pojedinih opozicionih stranaka, a zatim kampanja u pojedinim medijima i od strane brojnih aktera na društvenim mrežama u kojoj su otvoreno napadani i diskvalifikovani svi oni koji kritikuju državnu politiku prema Kosovu.

Netolerantnosti dijaloga doprineo je i korišćeni rečnik, koji uključuje izraze „banditi“, „teroristi“, „teroristička banda“, „teroristička država“, „banditska država“, „Albanci lažu“, „Šiptari“, pa čak i „nenormalni ljudi“ (za Albance na Kosovu), „strani plaćenici“, „albanski plaćenici“, „izdajnici“, „srbomrsci“ i slično. Ove etikete lepljene su svima onima koji se svojim javnim stavovima nisu u potpunosti uklapali u očekivanja onih koji su sebi prisvojili pravo ocenjivanja. Na ovakav rečnik, sa izuzetkom povremenih kritičkih reakcija samog predsednika Srbije Aleksandra Vučića, koji je i sam, posebno nakon događaja od 26. marta 2018. godine u Kosovskoj Mitrovici, pribegavao upotrebi nekih od ovih izraza, nisu reagovali ni njegovi bliski saradnici, ni Radna grupa, koja bi to trebalo da čini jer je u njenoj obavezi da obezbeđuje uslove za unutrašnji dijalog.

Ni u jednom trenutku trajanja unutrašnjeg dijaloga nije pokušano da se približe stavovi onih koji smatraju da je svaki dogovor s kosovskim Albancima izdaja i onih koji su insistirali na neophodnosti dogovora i kompromisa.

Unutrašnji dijalog nije bio transparentan. To se odnosi i na (ne)rad Radne grupe koji je u početku bio transparentan a čiji su stenogrami su objavljivani na sajtu Vlade Srbije. Radna grupa je ubrzo odustala od redovnog izveštavanja i uglavnom nastavila samo da postavljalala video-snimke na *Youtube* kanalu. U međuvremenu su stenogrami skinuti sa sajta.

Zanimljivo je odsustvo SANU, osim nekih njenih članova, iz institucionalizovanog dijaloga, jer je reč o instituciji koja se oduvek bavila kosovskim pitanjem.

2. Suočavanje sa realnošću

Iako se uspeh u suočavanju s realnošću može meriti najpre ostvarivošću iznetih predloga za rešenje, valja imati u vidu da će konačna ocena moći da se dà tek kada se u javnosti pojavi predlog inicijatora, i kada se ta politička platforma bude verifikovala u institucijama i javnosti, posebno kroz proces dijaloga.

Za sada je potrebno istaći da činjenica da je pokrenuta široka rasprava o problemu Kosova potvrđuje nastojanje suočavanja sa stvarnošću, kao i neodložnu potrebu za tim.

Ukoliko se pod suočavanjem sa stvarnošću razume poznavanje podataka, osnovnih procesa i aktera kosovskog pitanja, unutrašnjim dijalogom je potvrđeno da javnost o tome nije obavještena, a da ni stručna i naučna javnost, poput mnogih članova SANU ili intelektualaca, ne prati savremena dešavanja na Kosovu. Zatim, većina učesnika institucionalizovanog dijaloga nije uzimala u obzir postojeće stanje na terenu i opredeljenje Srbije za evropske integracije, a koje je već postalo deo stvarnosti. Primere dobre prakse predstavljaju okrugli stolovi sa Srbima sa Kosova (posebno „Laplje selo 2“) i sa organizacijama građanskog društva, organizovani kao Nacionalni konvent za EU u Privrednoj komori Srbije, kao i doprinosi pojedinaca koje prate događaje na Kosovu i odnose Srba i Albanaca, i Srbije i Kosova. Otuda odsustvo argumenata u raspravama unutar unutrašnjeg dijaloga. To pak potvrđuje potrebu za organizovanim i sistematskim istraživanjima, koju je prepoznala Fondacija za otvoreno društvo podržavajući istraživanja javnog mnjenja i demografskih, socijalnih i ekonomskih procesa.

3. Prevladavanje mitologije

Postavljeni cilj demitologizacije rasprave o pitanju Kosova nije dostignut, niti je učinjen ozbiljniji napor u tom pravcu. Naprotiv, institucionalizovani dijalog je vođen u pravcu nove mitologizacije po kojoj je reč o „takozvanoj“, „lažnoj“ i „samoproglašenoj državi“, i gde postoje „lažni ambasadori“ i „privremene institucije samouprave“, odnosno narativ koji nepoštuje ni obaveze preuzete Briselskim sporazumom (na primer, naziv *Kosovo**).

Najčešće pozivanje na mit o Kosovu i kosovski zavet, bilo je na okruglim stolovima na kojima su učestvovali intelektualci i predstavnici kulturnih institucija (poput onog u Matici srpskoj), kod potpisnika Apela za Kosovo i Metohiju, te kod Srpske pravoslavne crkve, koja je bila glavni zastupnik mitologizujućeg odnosa prema Kosovu.

Ukoliko se pod mitologijom o Kosovu podrazumeva mantra o „svetoj srpskoj zemlji“ i „srcu Srbije“, ona zasigurno nije prevladana u krugovima desne političke orijentacije. Zato se u tim krugovima inicijativa za vođenje unutrašnjeg dijaloga i doživljavala kao „izdaja“, „predaja“ Kosova, baš kao i sam Briselski sporazum. Odmicanjem dijaloga, „mitološki diskurs“ je počeo da jenjava, ali nije iščezao u potpunosti. Zločini nad Albancima počinjeni devedesetih i

diskriminacija Albanaca pominjani su tek sporadično, i to pre svega među organizacijama civilnog društva evropske orijentacije.

Brojni zagovornici *status quo* politike pribegavali su „uopštenim pojmovima“, poput mitologizacije „geopolitičke sudbine Srba i Srbije“ ili moći Rusije koja je „puna razumevanja“ i „spremna da pomogne Srbiji“.

Unutrašnji dijalog je doveo do nove mitologizacije tako što je raspravu izmeštao u sferu ideologije i „političke korektnosti“ i time je udaljavao od razmene argumenata i spoznavanja stvarnosti, kao da je prevashodni cilj bio politička mitologizacija, odnosno izgradnja predstave o nedodirljivosti politike koju vodi sadašnja vlast Srbije .

4. Trajno rešenje

Nije ostvaren ni cilj da se dođe do trajnog rešenja „koje će osloboditi kosovskih briga buduće generacije“. Trajno rešenje samo po sebi spada u neostvarive ciljeve iz jednostavnog razloga što je istorija stalni tok događaja i procesa i ne može se jednom zasvagda zaustaviti. Samo postavljanje ovog cilja nameće pitanje: Da li se radi o terminološkoj nejasnoći koja izaziva sadržinsku zbrku? Moguće je da je inicijator mislio na „održivo rešenje“.

Ukoliko nije reč o terminološkoj zbrki, već o uverenju da je „trajno“ ili „konačno rešenje“ moguće, tada se suočavamo sa populističkom politikom vođenom etno - nacionalizmom koji nastoji da sve različitosti svede na etničke, tj. nacionalne. Imajući u vidu sadašnju vlast u Srbiji, najverovatnije radi o nedovoljno promišljenom definisanju ovog cilja.

5. Miroљubivo rešenje

Iako je javnost pozdravila zalaganja inicijatora unutrašnjeg dijaloga predsednika Aleksandra Vučića, ogromna većina učesnika dijaloga nedvosmisleno je prihvatila da se problem Kosova može i mora rešavati mirnim putem, mada su glasovi koji su pominjali vojno rešenje bili konstantno prisutni tokom celog trajanja unutrašnjeg dijaloga. Naime, bilo eksplicitno bilo implicitno, mnogi učesnici dijaloga referirali su vojsku, vojnu silu, vojno-policijske aktivnosti Srbije kao faktor u pregovorima oko krajnjeg rešenja statusa Kosova: od intelektualaca i profesora univerziteta, patrijarha SPC, bivših generala, nekadašnjeg savetnika Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića, političara poput pripadnika Dveri, do ministara, posebno odbrane i unutrašnjih poslova.

6. Ostvarivanje naših (Srbije i srpske zajednice) interesa

Inicijator unutrašnjeg dijaloga je tokom unutrašnjeg dijaloga jasno definisao da je cilj „kompromis“ kao i da „To znači da ne izgubimo ono što ne smemo da izgubimo , a da, ako hoćete da to tako definišem , izgubimo ono što moramo“⁷. Time je zapravo postavljeno pitanje interesa koje bi trebalo odrediti i ostvariti kroz nastavak Brilseskog dijaloga. No, kako je interes osmišljena pa i politički artikulisana potreba ljudi i njihovih kolektiviteta, može se istaći da je unutrašnji dijalog ukazao na neke značajne potrebe koje bi trebalo odrediti i zastupati kao nacionalne države Srbije i srpske zajednice.

Glavni princip koji bi trebalo slediti prilikom određivanja sadržaja kao i načina ostvarenje interesa Srbije a srpske zajednice na Kosovu je: Primat ljudi, a ne teritorija.⁸ pri tome, na prvom mestu postaviti važnost očuvanja ljudskih života, savim pravim i slobodama koje im pripadaju, a to će, dalje, stvoriti pogodnotle za ekonomski, društveni i svakidrug razvoj zajednice. Krajnji cilj je održiv razvoj, očuvanje i razvoj nacionalnog identiteta, ostvarivanje principa ravnopravnosti u saradnji sa drugima.

Kao interesi koje bi trebalo ostaviti kroz pregovore i obezbediti pravno obavezujućim sporazumom, mogu se odrediti, kao:

a) Interesi Srbije:

- „puna normalizacija“ odnosno napredovanje na putu normalizacije odnosa Srbije i Kosova kako bi se stvorili što povoljniji uslovi za napredovanje u procesu normalizacije Srbija a to znači napredovanje reformi kako u ekonomskom tako i u socijalnom, institucionalnom segmentu;
- otklanjanje prepreka koje otvorena pitanja u odnosima sa Kosovom stvaraju na putu uključivanja Srbije u EU;
- izgradnja „bezbednosnog paketa“ koji bi sadržao kompleksne mere ljudske i opšte bezbednosti , uključujući bezbednost srpske zajednice. To zahteva i jasno definisanje aktera i procedure saradnje Srbije i Kosova u oblasti bezbednosti, kao i uloge pripadnika srpske zajednice u sistemu bezbednosti Kosova. Među prvim prioritetima su borba protiv organizovanog kriminala i terorizma kao i sistemske korupcije;
- zaštita i unapređenje ekonomskih interesa Srbije i privrednih subjekata iz Srbije na Kosovu i to: zaštita vlasničkih prava kompanija iz Srbije kao i same države Srbije uz poštovanje principa sukcesije imovine bivše Jugoslavije ali uz osobenost situacije da nije razrešeno pitanje pitanja statusa Kosova; zaštita prava kompanija i zaposlenih u slučaju da su bili predmet privatizacije (između ostalog povlačenja sredstava koja je EU kao IV stub UNMIK- a bila obavezna da ostavlja u poseban fond za naknadu prava onih

⁷ Treći izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 10, Forum za etničke odnose, Beograd, 28. februar 2018. dostupna na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-III-final.pdf>.

⁸ O tome je u par navratagovori pokretač Inicijative predsednik Srbije Aleksandar Vučić.

subjekata koji nisu bili u mogućnosti da učestvuju u privatizaciji). Za ove potrebe trebalo bi razviti koncept finansijske i druge podrške za učešće u privatizaciji onih preduzeća koja su sada u nadležnosti Kosovske privatizacione agencije (a to su sva preduzeća na Sveru Kosova koja nisu još privatizovana a među njima i „Trepča“;

- izvođenje „čistog računa“ iz dosada nastalih međusobnih potraživanja po osnovu neisplaćenih obaveza iz penzijskog, zdravstvenog i socijalnog osiguranja, po osnovu otplate i servisiranja otplate javnog duga, kredita stranim poveriocima, potraživanja iz sektora energetike, telekomunikacija i slično, naknada za oštećenja i ograničenja vlasničkih prava građana Srbije i pripadnika srpske zajednice na Kosovu;
- izrada strategije osnaživanja održivog razvoja Severa Kosova, opština sa srpskom većinom i pripadnika srpske zajednice i to tako što bi se sadašnja davanja Srbije u iznosu 520 do 580 miliona evra na godišnjem nivou, po proceni predsednika Vučića usmerila, uz striktnu kontrolu namenskog korišćenja, u razvojne projekte.

b) Interesi srpske zajednice na Kosovu:

- podrška stanovništvu Srbanaprostoru Kosovakroz unapređenje njihovih životnih standarda, pravakoju uživaju ili bi, po zakonu međunarodnom pravu, trebalo da uživaju, prevenirajući time sukobe i nasilje, podstičući mir u regionu stvarajući pogodnotleza saradnju sa kosovskim Albancima;
- podrška jačanju kapaciteta pripadnika srpske zajednice za upravljanje procesom integracije u pravni i institucionalni okvir Kosova;
- ostvarivanje Zajednice srpskih opština, u obima i sa nadležnostima, koje bi omogućile efektivnu i održivu koordinaciju zajedničkog nastupa opština sa srpskom većinom u ostvarivanju njihovih prava, naročito prava na svestrani i održivi razvoj;
- dograđivanje rešenja iz Apendiksa 4. Sveobuhvatnog plana Ahtisaria o političkoj zastupljenosti i pravima pripadnika srpske zajednice što bi trebao razviti u sistem samouprave srpske zajednice uključujući ona prava koja ima albanska zajednica u centralnoj Srbiji, mehanizama zaštite kulturnog nasleđa, garantovanje autonomije SPC.

7. Otvaranje vrata EU

Tokom unutrašnjeg dijaloga tema povezanosti evropskih integracija Srbije i rešavanja statusa Kosova bila je zapostavljena i od vlasti i od opozicije; čula su se deklarativna upozorenja da bez rešavanja statusa Kosova nema napretka u evrointegracijama, mediji su prenosili te iste tvrdnje stranih političara, ali sama vlast, a ni opozicija, nisu skoro ništa učinile da se građanima Srbije jasno pokaže međuzavisnost dva problema. Izuzetak predstavlja zagovaranje članstva Srbije u EU od strane proevropskih organizacija građanskog društva, poput Nacionalnog konventa za EU, i političkih stranaka kao i predstavnika vodećih zemalja EU kao i Evropske komisije.

U toku unutrašnjeg dijaloga primetno je da su stavovi učesnika bili različiti pa i suprotstavljeni baš po pitanju uključivanja Srbije u EU. Većinsko opredeljenje je bilo da se rešenja traže izvan „evropske budućnosti“ ponajpre u saradnji sa Rusijom. U toku aprila i maja meseca 2018.

godine, sa zamorom u unutrašnjem dijalogu, narastanje bezbednosnih problema, posebno posle ubistva Olivera Ivanović i događaja od 26. marta 2018. godine, u Kosovskoj Mitrovici umnožava se glas a jača i uticaj zagovaranja odustajanja od EU integracija i prekida Briselskog dijaloga. Značajan doprinos ovom stavu dale su rasprave u organizaciji Radne grupe kao i viđeni predstavnici vlasti, posebno ministri iz vladajuće koalicije. Ovom je doprineo i porasta uticaja Rusije i Turske u politici i javnosti Srbije.

Po pojedinim potezima u oblasti bezbednosti i posebno vojno –tehničke saradnje stvaar se anti NATO te i anti EU atmosfera i stiče se utisak da su vlasti Srbije spremne da zatvore vrata ka EU.

OPCIJE BUDUĆIH ODNOSA SRBIJE I KOSOVA

Tokom unutrašnjeg dijaloga posebna pažnja je poklonjena sledećim opcijama za izgradnju odnosa između Srbije i Kosova:

- a) Razgraničenje između Srba i Albanaca
- b) *Status quo* politika ili zamrznuti konflikt
- c) Normalizacija odnosa Srbije i Kosova

a) Razgraničenje između Srba i Albanaca

Najzastupljeniji predlog tokom unutrašnjeg dijaloga⁹ bila je ideja razgraničenja Srba i Albanaca. Ovaj predlog podrazumeva teritorijalno razgraničenje duž etničkih linija (u slučaju Severa Kosova i Mitrovice duž reke Ibar). Razmena teritorija je potkategorija koncepta podela, koja podrazumeva zamenu teritorija naseljenih Albancima u centralnoj Srbiji (Preševo) za teritoriju opštine Zubin Potok, Leposavić, Zvečan i severni deo Mitrovice na Kosovu.¹⁰

Osnovna polazišta ovog koncepta su: a) sa Drugim se ne može živeti zajedno; b) multikulturalizam je model koji je neodrživ na Balkanu pa i na Kosovu; c) dosadašnje iskustvo odnosa Srba i Albanaca se vidi kroz model dominacije i/ ili paralelnog života; d) ideja vodilja je izgradnja nacionalne države koja će okupiti jednu naciju (etnicitet) odnosno zaokružiti etničku teritoriju i tako učiniti je homogenom, uz pomoć etničkog inženjeringa koji uključuje i „humano preseljenje“

Ova ideja je nametnuta javnosti pre svega upornim zalaganjem ministara Dačića i Vulina, kao i pojedinih domaćih i inostranih stručnjaka i bivših diplomata. Da je i predsednik Srbije blizak ovoj ideji pokazalo se na okruglom stolu sa predstavnicima civilnog društva. Zagovaranje ove opcije se odvijalo kroz institucionalizovani dijalog i to kao navodni opozit održavanju statusa quo i / ili „zamrzavanje konflikta.“

⁹ Posebno tokom prvog (1. novembar - 15. januar) i četvrtog izveštajnog perioda (16. februar – 15. mart).

¹⁰ Treći izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 64., Forum za etničke odnose, Beograd, 28. februar 2018. dostupno na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-III-final.pdf>

Ključni argumenti protiv podele jesu: a) moguć je da Srbi i Albanci žive zajedno; b) iskustvo 90ih prošlog veka je da su oružani sukobi i preko milion izbeglica rezultat primene koncepta razgraničenja odnosno da je reč o konceptu čija primena neminovno vodi novom ratu i žrtvama; c) razgraničenje a posebno teritorijalna podela bi nužno imala posledice izvan Kosova pre svega u Makedoniji, Bosni i Hercegovini ali i u samoj centralnoj Srbiji s obzirom da su etničke zajednice –manjine teritorijalno skoncentrisane i to u pograničnim oblastima; d) bez priznanja nema razgraničenja; e) nije pravi trenutak odnosno za Srbiju je prekasno, za zapad je prerano, f) podela bi vodila velikoj Albaniji, g) iz iskustva znamo da to ne donosi rešenje, h) to je samo slaganje s ekstremistima na albanskoj strani, da nema zajedničkog života, i) da je rezultat lutanja, a ne osmišljene politike, j) međunarodna zajednica se protivi nasilnoj promeni granica a za dogovor svih zainteresovanih da se uspostave nove granice nije izgledan.

b) *Status quo* politikailizamrznutikonflikt

Status quo politikepredstavljanajpoželjnijuopcijuzavećinuučesnikaunutrašnjegdijaloga.¹¹

Glavni argumenti zagovornika *statusa quo* politike se: a) EU i SAD će sve više gubiti uticaj, a rašće moć Rusije i Kine, što će stvoriti povoljnije okolnosti po interese Srbije i Srba,¹²b) „nije sve gotovo“ i moguće je „vratiti Kosovo,“¹³. u međuvremenu treba raditi na jačanju Srbije kao i srpske zajednice na Kosovu.

Tokom unutrašnjeg dijaloga iznete su mnoge relevantne primedbe na formulaciju ovog koncepta: predlagači *statusa quo* nisu izneli nikakve ideje kako iskoristiti vreme do jačanja Rusije i Kine za poboljšanje položaja Srbije i srpske zajednice na Kosovu; niko od zastupnika nije objasnio kako će jačanje „naših saveznika“ uticati na promenu stava albanske zajednice na Kosovu prema životu u Srbiji; kako rešiti problem u skladu s međunarodnim pravom, a s obzirom na stav albanske većine na Kosovu; interesantno je da *niko* od zastupnika *statusa quo* nije smatrao da bi moglo doći do „jačanja Srbije“ što bi vodilo boljoj poziciji u pregovorima; niko od zastupnika *statusa quo* nije uzeo u obzir slične situacije u koje je Rusija upletena (Severna Osetija, Krim, istok Ukrajine, Pridnjestrovlje) i uticaj toga na njeno moguće držanje u budućoj situaciji; niko od zastupnika ove ideje nije ni pokušao da objasni šta bi trebalo da se radi ako se globalni odnos snaga ne promeni ili ne promeni tako da bi to bilo „u korist Srbije“.

Osnovni argumenti protiv ove opcije su: a) Zamrznuti konflikt se odnosi pre svega na sever Kosova. Takvo stanje je trajali praktično od 2000. godine, odnosno od potpisivanja Kumanovskog sporazuma do otpočinjanja procesa integracije Srba u institucije Kosova, od 2013. godine. Zato bi uspostavljanjezamrznutog konflikt značilo i vraćanje unazad , pre početka

¹¹Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 33., Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

¹²Prvi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 33., Forum za etničke odnose, Beograd, 25. decembar 2017. dostupan na: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/Izveštaj-final-web.pdf>

¹³Drugi izveštaj o monitoringu unutrašnjeg dijaloga o Kosovu, str. 23, Forum za etničke odnose, Beograd, 25. januar 2018. dostupana: <http://fer.org.rs/wp-content/uploads/2018/02/Izveštaj-II-final-PRESS.pdf>

Briselskog; b) zamrznuti konflikt nosi i ozbiljne humanitarne rizike, kao i podela Kosova, poput iseljavanja srpskog stanovništva sa juga Kosova; c) zamrznuti konflikt na severu Kosova predstavlja i povoljan ambijent za dalje cvetanje kriminala i ozbiljno ugrožava normalan život i bezbednost građana. To nosi i druge bezbednosne rizike, i dovodi u pitanje strpljenje Prištine u vezi sa kontrolisanjem jednog dela teritorije; d) održavanje statusa quo vodi učvršćivanju samostalnosti Kosova te i pune nezavisnosti.

c) Normalizaciji odnosa Srbije i Kosova

Rešavanje pitanja Kosova kroz normalizaciju odnosa Srbije i Kosova, Briselski dijalogi EU integracije Srbije, za ogromnu većinu učesnika u institucionalizovanom i ukupnom dijalogu, nije bilo prihvatljivo rešenje.

Normalizacija odnosa između Srbije i Kosova uključuje i normalizaciju samih društava Srbije i Kosova. Normalizacije je put za uređivanje odnosa Srbije i Kosova i istovremeno najbolji odgovor za pitanje statusa. Srbija se već nalazi na ovom putu od usvajanja *Rezolucije GS UN 64/298*, marta 2011. godine. Rezolucija je odredila dijalog između Srbije i Kosova, pod pokroviteljstvom Evropske unije (Briselski dijalog) na sledeći način: „dijalog je u funkciji uspostavljanja mira, bezbednosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje i prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive“¹⁴.

d) Ocenapromenljivosti opcija

U oceni promenljivosti predloženih opcija polazi se od procene odnosa prema činjenicama: da Albanci sa Kosova neće da žive u Srbiji, i da vođstvo Srbije, u sadašnjim istorijskim okolnostima, ne može da se odrekne Kosova.

Osim toga, odnos prema osnovnim principima koji se mora da uvaži svako od opcija koja pretenduje na održivost i trajnost a to su nizak potencijal za sukobe, zaštita Srba i kulturnih dobara na Kosovu i nastavak evrointegracija

a) razgraničenje i podela teritorija :

- nije u sukobu s činjenicom da Albanci neće da žive u Srbiji
- nije u sukobu s činjenicom da se Srbija ne može odreći teritorije
- sadrži visok potencijal za sukobe
- slaba zaštita za Srbe i kulturna dobra na Kosovu, posebno južno od Ibra
- negativne posledice po nastavak evrointegracija i Srbije i Kosova

¹⁴ Rezolucija GS UN 64/298 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/64/298

- vodi nezavisnosti Kosova

b) status quo i / ili zamrznuti konflikt:

- ne prihvata činjenicu da Albanci neće da žive u Srbiji
- potvrđuje činjenicu da se Srbija ne može odreći svoje teritorije
- sadrži visok potencijal za sukobe
- slaba zaštita za Srbe i kulturna dobra na Kosovu, posebno južno od Ibra
- negativne posledice po nastavak evrointegracija i Srbije i Kosova
- vodi nezavisnosti Kosova

c) normalizacija odnosa Srbije i Kosova:

- nije u sukobu s činjenicom da Albanci neće da žive u Srbiji
- nije u sukobu s činjenicom da se Srbija ne može odreći svoje teritorije
- nizak potencijal za sukobe
- nudi najveću moguću zaštitu Srbima na Kosovu, posebno južno od Ibra
- pozitivne posledice po nastavak evrointegracija i Srbije i Kosova
- ne vodi ka obavezi priznanja jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova ali i ne zatvara tu mogućnost.

Prema tri principa za trajnost i održivost, podela ne zadovoljava nijedan i zato se mora odbaciti.

Baš kao i status quo, podela/razgraničenje možda može biti dobro rešenje za sever Kosova, ali nikako ne i za Srbe južno od Ibra jer nužnim načinom vodi u marginalizaciju njihovih životnih problema i prepuštanje njih na nemilost projektu etnički i teritorijalno zaokružene albanske države, balkanskom rešenju za balkanski problem.

Ostaje nastavak procesa normalizacije koji nudi najveću moguću zaštitu Srbima, što neće biti mnogo niti dovoljno, ali može biti daleko više nego druga rešenja, s obzirom na podršku koje to rešenje ima kod međunarodnih faktora. Takođe, samo to rešenje drži otvorenim nastavak evrointegracija i Srbije i Kosova.

Dakle, jedino racionalno rešenje ostaje ono koje je deo zvanične državne politike - nastavak procesa normalizacije. Prednost ove opcije je što ne sagledava kosovski problem kao primarno teritorijalni. Pitanje krajnjeg statusa Kosova to rešenje niti uključuje niti isključuje već ga ostavlja po strani i po toj svojoj odlici jeste jedinstveno, evropsko rešenje za balkanski problem.